

Музичка О.М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОЦЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ

Висвітлено економічну суть, складові елементи, основні принципи та базові передумови формування процентної політики банку. Конкретизовано внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на величину процентних ставок за кредитами та депозитами. Обґрунтовано методи управління процентними ризиками, які повинні бути відображені у процентній політиці установ і сприяти ідентифікації, оцінці, мінімізації й моніторингу ризиків. Запропоновано розробку процентного меморандуму банку, який відображав би елементи процентної політики, її складові, методи управління й мінімізації процентних ризиків.

Ключові слова: процентна політика, процентна ставка, ризик, процентний меморандум банку, ліквідність, фінансова стійкість банку

ВСТУП

В умовах сьогодення підвищення ефективності діяльності вітчизняного банківського сектора суттєвим чином визначається дієвістю механізму перерозподілу фінансових ресурсів, який забезпечує акумулювання коштів, їх диверсифікацію між різними сферами економічної діяльності та формування процентних доходів й витрат банківських установ. Поряд з тим, незважаючи на загострення конкурентних відносин як щодо попиту, так і пропозиції фінансових ресурсів, проблемними залишаються питання їх залучення з боку небанківського сектора та висока вартість, недостатня диверсифікованість джерел формування коштів, що в подальшому впливає на рівень процентних ставок за кредитами, обмежує можливості розміщення ресурсів та призводить до зниження прибутковості й зростання ризиковості банківських операцій. За таких умов актуальною проблемою менеджменту банків є формування такої процентної політики, яка б забезпечувала тісний взаємозв'язок економічно доцільних обсягів банківських ресурсів з допустимим рівнем їх прибутковості та витратності.

Практична спрямованість процентної політики визначається її функціональним змістом, оскільки процентні доходи та витрати забезпечують формування основної частки прибутку та допустимий для конкретної банківської установи рівень точки беззбитковості, чистої процентної маржі, спреду, що обумовлюється специфікою структури балансу банку.

Проблемні аспекти формування ефективної процентної політики банку є предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема, суть та значення процентної політики банку висвітлено у публікаціях О.Жигилій та В.Подчесової [4], Н.Кухарук, Г. Чмерук [6], Д.В.Гунько, Л.Сердюк, О.Калініної [2,8], О.Дзюблюка [3], інструментарій аналізу процентної політики банку - Л.Г.Батракової [1], проблеми глобальної фінансової кризи та процентної політики банків – С.Л.Кісель [5], взаємозв'язок процентної політики,

ліквідності і фінансової стійкості - Д.Даймонд, Р.Раджан [9] та ін. Окрім того, методичні та практичні аспекти розробки і реалізації процентної політики постійно перебувають в центрі уваги як фахівців банківських установ, так і органів банківського нагляду та контролю.

Водночас, посилення конкуренції та циклічний розвиток економіки обумовлюють необхідність постійного пошуку та удосконалення інструментарію формування процентної політики вітчизняних банків.

Метою публікації є висвітлення організаційно-економічних засад формування процентної політики банків та обґрунтування шляхів її вдосконалення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим в контексті розкриття організаційно-економічних засад процентної політики є розуміння її суті. Зокрема, на думку О.В. Дзюблюка, Н.С. Кухарук, Г.Г. Чмерук, Д.В. Гунько процентна політика утворює один із ключових елементів кредитних відносин, а також визначає механізм плати за кредит. Для кредитора плата за надані в позику кошти є своєрідною компенсацією за невикористані можливості з приводу інвестування наявних у нього грошових ресурсів. Для позичальника ж процент за кредит є купівлею права на користування грошовими коштами протягом обумовленого договором часу. Тобто мова йде про ціну кредиту, яка є своєрідною оплатою його споживчої вартості як здатності задовольняти тимчасові потреби суб'єктів ринку у вільних коштах. Ефективна процентна політика банку є сукупністю заходів, спрямованих на встановлення оптимальних ставок позичкового процента з метою забезпечення прибуткової роботи банку при здійсненні кредитних операцій і мінімізацію ризиків, що супроводжують зміну цін на кредитні послуги [2, 3, 6].

Л.В.Сердюк, О.О.Калініна конкретизують зміст процентної політики через призму основних завдань, одним із яких виступає забезпечення рентабельної роботи через визначення оптимального співвідношення між величиною депозитних і кредитних ставок процента [8].

В роботі Г.С. Панової процентна політика, яка проводиться на рівні банку визначається як стратегія і

© Музичка Олександра МIRONІВНА, к.е.н., доцент кафедри банківської справи Львівської комерційної академії, тел. 0679810796, e-mail: olexm_u@gmail.com

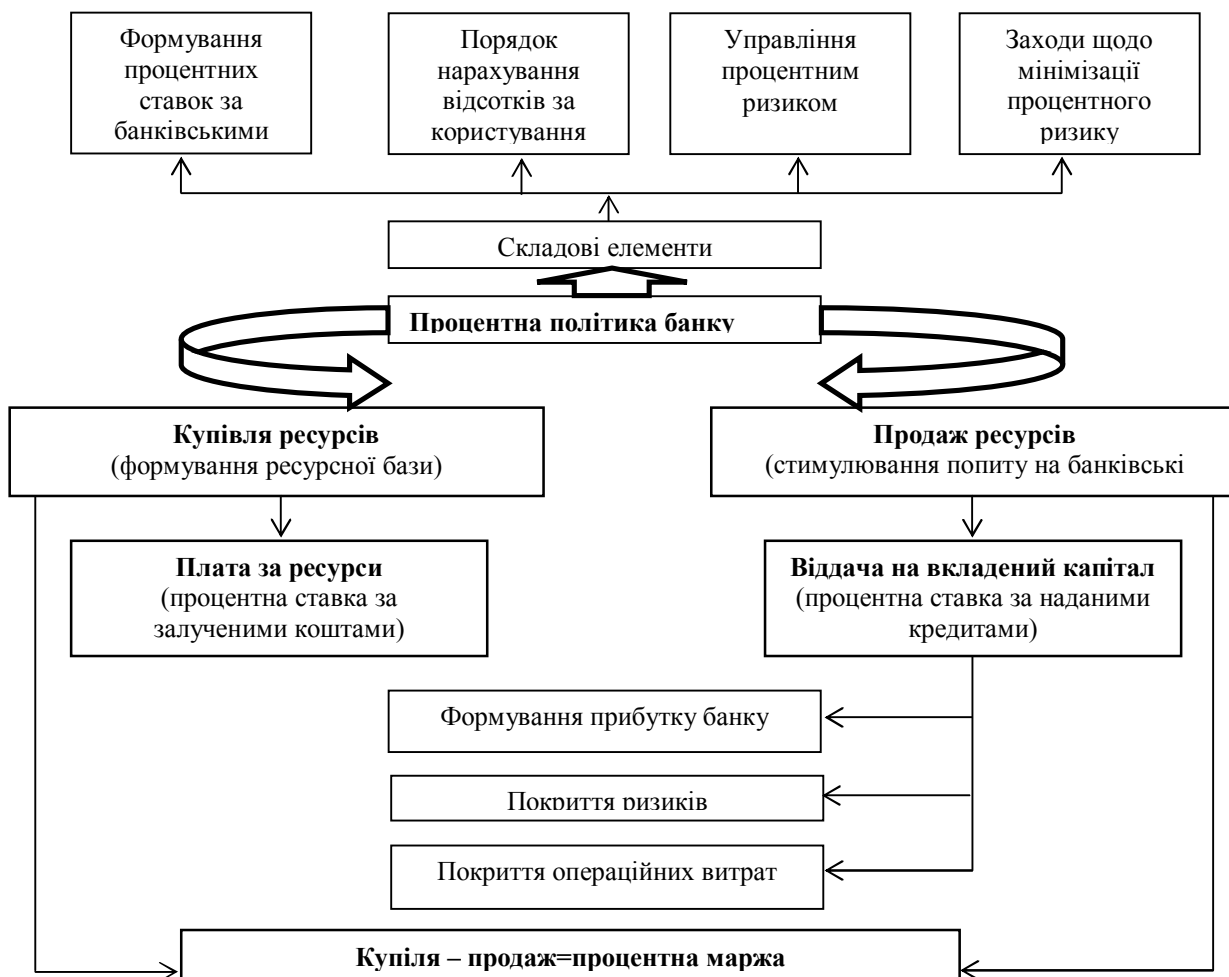
тактика в області регулювання процентних ставок, спрямована на забезпечення ліквідності, рентабельності і розвиток операцій банку [7].

Отже, необхідно відмітити, що процентна політика банку розглядається науковцями у більшості випадків в контексті кредитної спрямованості. Поряд з тим, ефективність функціонування банку на ринку кредитних ресурсів суттєвим чином залежить і від порядку формування депозитної бази, тобто встановлення оптимальних процентних ставок за депозитами. Тому процентну політику слід розглядати як стратегію і тактику банку щодо формування оптимальних процентних ставок за кредитами та депозитами, спрямовану на забезпечення його ліквідності, прибутковості та фінансової стійкості.

Відповідно до ключової мети діяльності формуються принципи процентної політики банку, які являють собою сукупність базових умов, що визначають загальні цілі та спрямованість даної політики у сфері реалізації матеріальних інтересів кредитора щодо передання коштів у тимчасове користування та врахування стимулів для вкладників. До основних

принципів формування процентної політики банку доцільно віднести:

- 1) максимізацію процентної маржі, яка визначається як різниця між процентними доходами за позичковими операціями та процентними витратами на формування ресурсної бази банку;
  - 2) встановлення економічно доцільного рівня процентних ставок, достатнього для забезпечення прибутковості діяльності банківської установи;
  - 3) гнучкість у встановленні процентних ставок з урахуванням динаміки ринкової кон'юнктури залежно від пропозиції тимчасово вільних ресурсів та попиту на банківські кредити;
  - 4) диференціацію рівня процентних ставок відповідно до конкретного позичальника та умов договору;
  - 5) договірний характер встановлення рівня процентної ставки за кожною операцією;
  - 6) одночасне регулювання процентних ставок як за депозитними, так і кредитними операціями.
- Основні елементи та процедура формування процентної політики банку наведені на рис. 1.

Рис. 1 Складові елементи та базові передумови формування процентної політики банку
Джерело: авторська розробка

При формуванні процентної політики доцільно виходити із критеріїв надійності і стабільності ресурсної бази банку та враховувати два основних аспекти: 1)

процентна ставка за депозитами повинна бути достатньо привабливою для потенційних вкладників; 2) процентна ставка не повинна різко перевищувати нижню межу

процентної маржі між активними і пасивними операціями банку. До внутрішніх факторів, які впливають на величину процентних ставок належать:

- рівень банківського ризику;
- цільовий рівень прибутковості банку;
- збалансованість операцій із залучення та розміщення ресурсів за строками і сумами;
- характер взаємовідносин банків із клієнтами;
- надійність клієнтів та їх платоспроможність;
- тип і розмір банку, його географічне розташування та ін.

Проте, для ефективної процентної політики банку недостатньо враховувати виключно мікроекономічні аспекти його взаємовідносин з позичальниками. Тому невід'ємною складовою процентної політики банку є врахування комплексу макроекономічних факторів.

Першим з них є рівень державного регулювання ставок на ринку. Мова йде про застосування центральним банком адміністративних або економічних методів регулювання грошово-кредитного ринку. Дисконтна політика повинна згладжувати дисбаланс між процентними ставками за активами, номінованими в національній та іноземній валютах. Зміна ставок рефінансування сигналізує суб'єктам грошового ринку про вартість грошей у державі та їх захист від інфляції. Тому при розробці процентної політики банківські установи повинні враховувати стан та прогнози змін ставок рефінансування.

Таким чином, процентна ставка є основним інструментом реалізації ключових цілей та пріоритетів банку як тактичного, так і стратегічного характеру. При формуванні процентної політики банку необхідно:

- формувати систему процентних ставок, яка б максимальним чином стимулювала раціональне використання кредиту;
- встановлювати норму процента за кредитом з урахуванням темпів інфляції;
- використовувати прямі методи впливу на рівень процентних ставок;
- орієнтуватися на діючі з боку НБУ ставки рефінансування за кредитами;
- пов'язувати офіційну ставку процента з ринковою, тобто із попитом і пропозицією кредитних ресурсів;
- визначати розмір надбавки до офіційної ставки НБУ в залежності від загального фінансового стану позичальника;
- встановлювати базові ставки для першокласних позичальників з додаванням маржі для різних категорій клієнтів;
- використовувати різні варіанти нарахувань і стягнень процентів з урахуванням ресурсної бази банку, терміну кредиту, фінансового стану клієнта тощо;
- розробити шкалу диференціації процентів;
- досліджувати і прогнозувати процентний ризик;
- орієнтуватися на положення щодо способів нарахування і стягнення процентів, визначених в інструктивних матеріалах [1, с. 145].

В Україні відповідні регулятивні механізми не

досягли належного рівня розвитку і ефективності. Тому, хоча величина облікової ставки Національного банку України і береться комерційним банком до уваги при встановленні ставок за кредит, вона має більш інформаційний характер, ніж регулятивний.

Другим фактором є зміна кон'юнктури на ринку кредитних ресурсів, тобто попит і пропозиція на банківські кредити. На стадії економічного зростання активізується попит на банківські кредити, що призводить до підвищення процентних ставок. За умови спаду економічної активності спостерігається зменшення рівня відсоткових ставок за кредитами.

Наступним фактором можна визначити темпи зростання інфляції у країні, який має безпосередній вплив на формування процентної політики. Це зумовлено необхідністю захисту як депозитних, так і кредитних вкладень банку від рівня інфляції, що знаходить свій прояв у визначенні безризикової депозитної і кредитної ставок.

Іншим визначальним чинником залишається розмір дефіциту бюджету. Врахування темпів економічного зростання держави та дохідної й витратної частин бюджетів є одним із макроекономічних важелів, які безпосередньо впливають на кон'юнктуру процентних ставок та їх динаміку.

Таким чином, урахування комплексу чинників в процесі формування процентної політики банку має бути основою для визначення об'єктивної та адекватної ставки процентів як за депозитами, так і кредитами. Отже, чим більша кількість факторів буде врахована при розробці цінової стратегії банківської установи, тим ефективнішою буде стратегія і тактика установ на ринку залучення й розміщення капіталу.

Разом з тим, із подальшим розвитком інфраструктури фінансового ринку, розширенням складу фінансових інструментів, що забезпечують переміщення грошових потоків в економіці, а також із зростанням рівня конкурентної боротьби між різними інститутами кредитної системи зміна процентних ставок може стати вагомим інструментом впливу на ефективність кредитної діяльності банків, оскільки проявляється тісний взаємозв'язок та взаємозалежність динаміки процентних ставок за пасивними і активними операціями. Збалансованість активно-пасивних операцій визначально впливає на рівень прибутковості банківської установи та рівень процентного ризику, який супроводжує здійснення депозитних і кредитних операцій.

Врахування динаміки змін у процентних ставках за активно-пасивними операціями зумовлює необхідність врахування не тільки вартості формування ресурсного потенціалу, але і кон'юнктури ринку щодо процентних ставок. Слід враховувати, що у випадку зниження процентних ставок комерційний банк отримує у своє розпорядження більш дешеві ресурси, проте видача кредитів здійснюється під нижчі проценти, зумовлюючи зниження обсягів валового доходу. При підвищенні ставок позичкового процента, дохід за кредитними операціями росте, однак збільшується і плата за формування ресурсної бази. Отже, основна причина, яка визначає ймовірність втрат комерційного банку внаслідок коливання ринкової норми процента, пов'язана передусім із незбалансованістю змін у доходах

від активів із відповідними змінами витрат, пов'язаних із залученням ресурсів для позичкових операцій. Цьому можуть сприяти окремі фактори, зокрема, неврахування у кредитному договорі можливих змін процентних ставок, встановлення єдиної величини процента на весь період кредитування, неправильне визначення ціни кредиту й відсутність альтернативних підходів до ціноутворення за кредитами та адекватних систем оцінки процентних ризиків.

Основні методи управління процентними ризиками мають бути відображені у процентній політиці установ і сприяти ідентифікації, оцінці, мінімізації й моніторингу ризиків. Низка таких методів управління може включати:

1) управління ліквідністю банку, при якому основний акцент полягає у дотриманні пропорцій між розмірами процентних ставок за активними та пасивними операціями та балансуванні строків і обсягів залучення й розміщення фінансових ресурсів, потоків надходжень і витрат;

2) встановлення ліміту розриву у строках активів і пасивів банку, який дозволяє регулювати виключно строкову структуру кредитних вкладень і зобов'язань й очікування банку стосовно динаміки процентних ставок на ринку. У даному випадку, на відміну від попереднього, йдеться вже не про чітку ув'язку сум і строків різних груп активів і пасивів, а про встановлення певної граничної величини відхилення між цими строками, з метою не тільки зниження процентного ризику, а й отримання більшого доходу у разі сприятливої кон'юнктури процентних ставок;

3) використання деривативів як способу страхування процентного ризику, що в перспективі стане дієвим засобом фіксації необхідних рівнів прибутковості незалежно від кон'юнктури ринку. Йдеться про використання форвардів, ф'ючерсів, процентних свопів, опціонів з метою зниження імовірності втрат банку від коливань ринкових ставок процента.

Природно, що за нинішнього рівня розвитку фінансового ринку в Україні та можливостей використання банками у своїй діяльності різних фінансових інструментів вони можуть застосовуватись у перспективі, із створенням необхідних умов для використання похідних цінних

паперів, основне призначення яких і полягає у формуванні для економічних агентів ефективного механізму хеджування [3, с. 42].

Отже, процентна політика банку повинна передбачати альтернативні підходи та методи мінімізації процентного ризику, які можуть бути використані установами як один із напрямів удосконалення організації активно-пасивних операцій. Цим зумовлена дієвість розробки процентного меморандуму банку, який є складовою загальної стратегії розвитку установи й відображає елементи процентної політики, її складові, методи управління й мінімізації процентних ризиків.

Такий підхід є новаторським, але й підтримується вітчизняними банкірами, які обґрунтовують необхідність формування сукупності елементів процентної політики комерційного банку, що охоплюють її вихідні засади, фактори впливу на величину процентної ставки та порядок розрахунку процента за кредит, механізм управління процентним ризиком і є тими необхідними складовими єдиної цілісної цінової стратегії банку на ринку кредитних послуг, котру необхідно чітко формулювати у вигляді певного документу та проводити з метою оптимального поєднання інтересів банку та позичальників [3, с. 43].

ВИСНОВКИ

Таким чином, процентна ставка є одним із інструментів, який, всебічно враховує практичну сторону реалізації інтересів банку як кредитора з одного боку, і банку як позичальника – з іншого. Це зумовлює необхідність формування процентної політики банків з врахуванням її складових елементів, методів ціноутворення за кредитами і депозитами, управління процентним ризиком. Подальші дослідження в даному напрямі повинні охоплювати розробку інструментарію формування процентного меморандуму банку, рекомендацій щодо кількісної та якісної оцінки процентних ризиків та методів прогнозування динаміки процентних ставок центрального банку і їх впливу на обсяги активно-пасивних операцій конкретних банківських установ.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батракова Л.Г. Анализ процентной политики коммерческого банка: учебное пособие / Л.Г. Батракова. - М: Логос, 2002. - 152 с
2. Гулько Д. В. Формування процентної політики комерційного банку / Д. В. Гулько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eprints.kname.edu.ua/4226/1/330-334_ГУЛЬКО_Д.В.pdf
3. Дзюблюк О. Перспективи оптимізації процентної політики комерційних банків в Україні / О. Дзюблюк // Вісник ТАНГ. – 2005. - № 4. – С. 35-43.
4. Жигилій О. О. Роль та значення процентної політики в забезпеченні ефективного функціонування банківської системи України / О. О. Жигилій, В. Ю. Подчесова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць УБС НБУ. – 2011. - №2 (11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://fkd.org.ua/archive_2\(11\)2011_rus.html](http://fkd.org.ua/archive_2(11)2011_rus.html)
5. Кисель С.Л. Глобальный финансовый кризис и процентная политика банков / С. Л. Кисель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lib.psunbrb.by/bitstream/handle/112/.../9.pdf
6. Кухарук Н. С. Сутність та призначення процентної політики банку / Н. С. Кухарук, Г. Г. Чмерук // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkd/2011_1/part2/29.pdf
7. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка / Г. С. Панова. - М.: ИКЦ «ДИС». 1997. – 464с.
8. Сердюк Л.В. Підходи до формування процентної політики банку / Л. В Сердюк, О. О. Калініна // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: asconf.com/rus/archive_view/880
9. Douglas W. Diamond, Raghuram Rajan Illiquid banks, financial stability, and interest rate policy / National bureau of economic research // Working Paper 16994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/w16994>

Одержано 07.03.2014 р.